

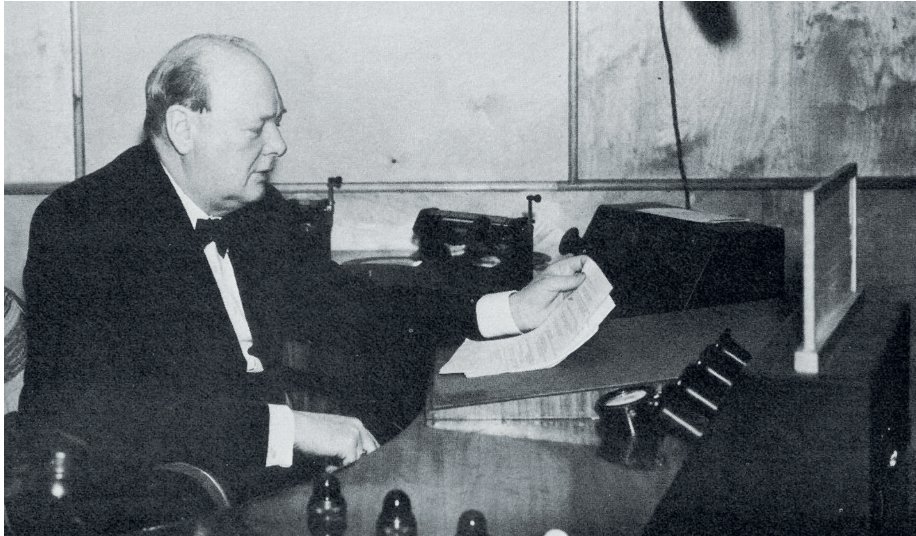
KAYIP SESLERİN İZİNDE

Emre Aracı

BBC Radyoevi'nde Churchill'den Türk Beşleri'ne

BBC Radio 3'ün 1943'ten beri kesintisiz yayınlanan, Donald Macleod'un sunduğu *Composer of the Week (Haftanın Bestecisi)* programı 24-28 Şubat 2025 tarihlerinde ilk kez Türk Beşleri'ni ele aldı. Cumhuriyet döneminin ilk kuşak bestecileri olan Cemal Reşit Rey, Ulvi Cemal Erkin, Hasan Ferit Alnar, Ahmet Adnan Saygun ve Necil Kazım Akses'in eserleri beş gün boyunca dinleyicilerle buluştu. Müzik tarihçisi ve besteci, Dr. Emre Aracı ile piyanist ve akademisyen Prof. Mine Doğantan-Dack bestecilerin müzikal mirasını ele alan bu özel seride, Macleod'un konuğu oldu. Aracı'nın kaleminden Andante sayfalarına yansıyan değerli hatıralar...

Sir Winston Churchill, 1 Ekim 1939'da Londra'daki Broadcasting House'un kapısından içeri adımını attığında, şehrin üstüne sinmiş savaş kaygısına rağmen her zamanki vakur ve kendinden emin duruşuyla dikkat çekiyordu. Üzerinde kusursuz bir smokin vardı; siyah papyonunu itinayla bağlamış, yeleğinin düğme deliğine köstekli saatini iliştirmişti. Kolalı beyaz gömleğinde tek bir kırışık dahi yoktu. O gün, yalnızca bir mikrofonun karşısına geçerek halka seslenecekti. Nazi Almanyası'yla savaşın başlamasının üzerinden henüz bir ay geçmişti ve Britanya, kaderini belirleyecek uzun ve çetin bir mücadelenin eşiğinde duruyordu. Oxford Circus'un hemen kuzeyindeki Portland Place'te yükselen ve BBC Radyoevi olarak inşa edilen Broadcasting House, mimar George Val Myer tarafından Art Deco tarzında tasarlanmış, açılmasının üzerinden henüz yedi yıl geçmişti. Sadece bir radyoevi olmanın ötesinde, dönemin modern mimari anlayışını yansıtan bu yapı, kitle iletişiminin giderek artan gücünü simgeliyordu. O yıllarda, radyo spikerleri dahi mikrofon başına geçtiklerinde smokin giymeyi bir zarafet ve ciddiyet göstergesi olarak kabul ederdi. Savaşın kasveti etrafa yayılmış olsa da, yayın yapılan odalarda hâlâ disiplinin ve geleneğin getirdiği bir düzen hâkimdi. Churchill'in o günkü hitabı, yalnızca sözcükleriyle değil, duruşuyla da Britanya halkına umut ve kararlılık aşılamaya hazırlanıyordu. Gerçi Birleşik Krallık Başbakanı'nın BBC ile arası pek iyi değildi; ancak radyo yayınlarının halka ulaşmadaki gücünü ve önemini fazlasıyla kavramıştı.

Sir Winston Churchill, 1 Ekim 1939'da BBC Radyoevi Broadcasting House'ta

BBC Radyoevi'ni ilk kez uzaktan gördüğümde, tornistan yaparak yönünü bulmaya çalışan, şaşkın bir yolcu gemisine benzetmiştim. Üzerinde yükselen radyo anteni, bir geminin direğini andırıyor; girişin cephesinde beliren ve Shakespeare'in *The Tempest (Fırtına)* oyununa bir göndermeyle yerleştirilmiş Prospero heykeli ise, ihtişamlı bir kaptan gibi yerini almış duruyordu. Binanın tuhaf, neredeyse eğreti duran asimetrisinin sebebiniyse ancak yıllar sonra öğrenecektim. Britanya'nın eski inşa kanunlarına göre, *Right of Ancient Lights (Eski Işık Hakları)* ilkesi gereğince komşu binaların gün ışığına erişimi korunmak zorundaydı. Ve BBC Radyoevi, bu kadim hakkı ihlal etmemek için adeta bir rüzgârda eğilip bükülen yelken gibi biçimlenmişti. Aralık ayının keskin soğuğunda, Oxford Street boyunca yürürken adımlarım beni yine BBC Radyoevi'ne götürüyordu. Daha önce

1930'larda BBC Radyosu'nun evi olan Broadcasting House

de Radio 3'ün stüdyosuna kayıt için gelmiş, bu koridorların yankılanan sessizliğinde müziğin dile gelişine tanıklık etmiştim. Fakat bu sefer içimde farklı bir heyecan vardı—çünkü sıradan bir kayıt için değil, neredeyse 40 yıl önce Londra'da müzik eğitimi alırken tutkuyla dinlediğim *Composer of the Week (Haftanın Bestecisi)* programına konuk olmak üzere geliyordum. Ancak kendi müziğimden bahsetmek için değil, Cumhuriyet döneminin çağdaş müziğini şekillendiren Türk Beşleri'ni anlatmak üzere oradaydım. 1980'li yıllara dönüp baktığımda, böyle bir programın yayına hazırlanıyor olması dahi hayal gibi gelirdi—uzak, ulaşılmaz bir ihtimal. Fakat zaman değişmişti. Ülkeler ve milletler

George Orwell, BBC Radyosu'nda çalıştığı yıllarda (Wikipedia)

arasındaki fay hatlarında derinleşen çatlaklara rağmen, belirli entelektüel zümreler arasındaki yakınlaşma, iletişim çağının baş döndüren hızıyla giderek daha girift, daha iç içe geçmiş bir boyut kazanmıştı. Geçmişin hayalini kurduğu şeyler, artık gerçeğe dönüşüyordu.

Gerçi bu ziyaret, benim açımdan, modern çağımızın ironilerini de gözler önüne sermekte gecikmemişti. Bir zamanlar Churchill'in II. Dünya Savaşı yıllarında smokiniyle ağırbaşlı adımlarla kapısından girdiği bu bina, artık neredeyse kurşun geçirmez yeleklerle karşılanacağımız bir yer hâline gelmişti. Radyoevi'nin avlusuna barikatlar kurulmuş, sonradan inşa edilen ek binanın girişine açılan yeni resepsiyon alanı ise âdeta bir havaalanı güvenlik kontrol noktasına dönüşmüştü. Eski Işık Hakları'yla korunan binalar çoktan bu ek yapıya yenik düşmüş; neon ışıklar, cam cepheye bambaşka bir parlaklık katmıştı. Heykeltıraş Martin Jennings'in atölyesinden çıkan George Orwell heykeli ise yalnızca *1984*'ün kâhin yazarının tasavvur ettiği distopyaya, onun öngördüğü tarihten 40 yıl sonra, yapay zekânın baş döndürücü hızıyla ne denli yaklaştığımızı hatırlatmakla kalmıyor, aynı zamanda Orwell'in 1941-1943 yılları arasında Hindistan Servisi'nde yapımcı olarak çalıştığı bu binanın, onun "Gerçek Bakanlığı" için ilham kaynağı oluşunu düşündürerek zamana meydan okuyan ayrı bir ironi yaratıyordu. Ve bütün bunlar Türk Beşleri'ni konuşmaya geldiğimiz bir Londra gününüde BBC Radyoevi'nin tarihi duvarlarında içime aksediyordu. Cambridge Üniversitesi Müzik Fakültesi'nden Profesör Mine Doğantan-Dack da beş bölümlük programın diğer konuğu olarak bana katılmıştı.

BBC Radyosu'nun en uzun soluklu ve saygın programlarından biri olan *Composer of the Week* de dinleyicileriyle ilk kez II. Dünya Savaşı'nın zorlu günlerinde, 2 Ağustos 1943'te buluştu. Her hafta bir bestecinin yaşamını ve eserlerini ayrıntılı bir şekilde tanıtmayı amaçlayan bu 82 yıllık programın ilk konuğu Mozart'tı. Başlangıçta *This Week's Composer* adıyla yayınlanan ve 1964'te bugünkü adını alan program, zamanla klasik müzik dünyasında önemli bir eğitim kaynağına dönüştü. İlk yayınlar, sabah 07.30'da yayımlanan 25 dakikalık bölümler hâlinde dinleyiciyle buluşuyordu. 2
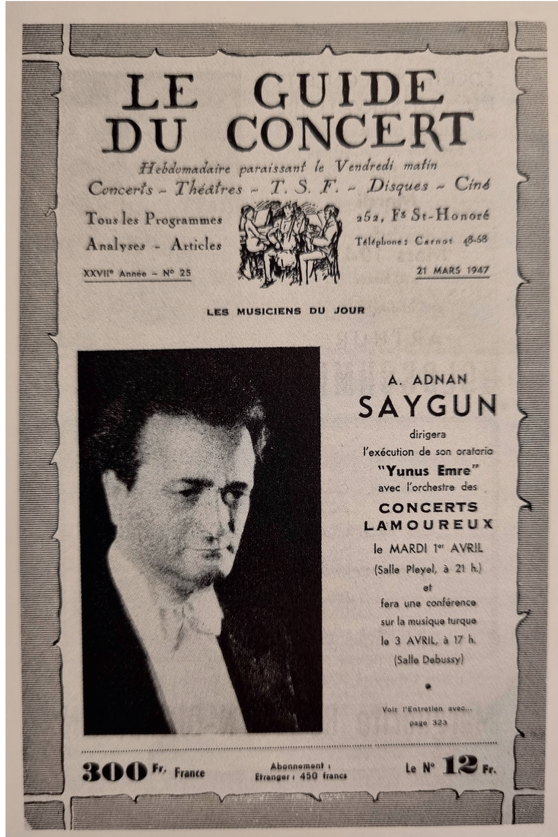

Bartók ve Saygun 1936'da Toprakkale'de saman arabasının içinde

Ağustos'taki açılış programında ise Yehudi Menuhin'in yorumuyla Mozart'ın K. 378 ve K. 526 numaralı keman sonatları yer almıştı. O haftalar Mozart'ı, Beethoven, Schubert, Bach, Haydn, Schumann ve Dvorak takip etti. İkinci Dünya Savaşı'nın en çetin günlerinde görülen oydu ki klasik müzik, taraf tutmayan evrenselliğiyle insanlara ilham vermeye ve günlük yaşamlarında bir sığınak sunmaya devam ediyordu. İlginçtir ki, aynı yıl Türkiye radyolarında da benzer bir program dikkat çekiyordu; 14 Kasım 1943 tarihli *Ulus* gazetesinin "Radyo" köşesinde, sabah 09.45'te yayımlanan *İzahlı Müzik: Müzik Üstatlarını Tanıyalım* programının duyurusu yer almıştı. Bu ve benzer konseptler günümüze kadar hem özel hem de devlet radyolarında farklı biçimlerde varlığını sürdürecekti.

Radyo medeniyetti; televizyonun henüz ortaya çıkmadığı -ve kanımca hiçbir zaman radyonun üstünlüğüne erişemediği- o dönemlerde, insanların hayatında ve evlerinde önemli bir yer tutuyordu. Adnan Saygun, Béla Bartók'un New York'taki vefat haberini radyodan öğrenmişti. Hatta, 26 Ekim 1945 tarihli *Ulus* gazetesindeki yazısında şu satırlarla anıyordu dostunu: "Béla Bartók… 26 Eylül'de radyo ölüm haberini verdiği zaman gözlerim, duvardaki resme takılı kaldı. Başında siyah şapkası, sırtında siyah pelerini, Toprakkale'de bulunduğumuz bir saman arabasının içinde, Tüysüztepe'ye tırmanıyorduk. Birimizin kucağında Edison fonograf, ötekinde koğanlar; ceplerimizde kâğıtlar, kalemler... Bir aydır türkü derliyoruz. Soğuk ve yağışlı havaya rağmen köyden köye koşuyoruz". Ve işte 80 yıl sonra, Londra'da, Broadcasting House'ta, bizler Saygun'un Bartók'la olan anılarını BBC Radio 3 stüdyosunda Donald Macleod'la konuşuyorduk. Radyo işte böyle bir mucizeydi—zamana meydan okuyan, sesin hafızasını koruyan bir mucize. Ve o ses ne kadar da tanıdıktı; nice programlarında besteci hayatlarına ulaştığım, Purcell'in Londrası'ndan Beethoven'ın Viyanası'na seyahat ettiğim o aşina sesle şimdi Saygun'u ve Cumhuriyet'in çağdaş müzik yolculuğunu konuşuyorduk.

Programın ilk sunucularından Robert Layton ve ardından Richard Osborne gibi seçkin müzikologlar, *Composer of the Week*'in içeriğinde derinlemesine analiz geleneğini şekillendirmişlerdi. Onların titizlikle hazırladığı bölümler, yalnızca bestecilerin yaşam öykülerini anlatmakla kalmıyor, eserlerini sanatsal, tarihsel ve kültürel bağlamlarıyla ele alarak dinleyiciye çok daha geniş bir perspektif sunuyordu.

1999'dan itibaren ise program, Donald Macleod'un hazırlayıp sunduğu bölümlerle yoluna devam edecekti. Glasgow doğumlu Macleod, İskoçya'nın köklü eğitim kurumlarından St Andrews Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi almıştı. Belki de dinleyiciyi bir anda kendi dünyasına çekebilen, âdeta evinde hissettiren tevazu dolu yaklaşımını sadece doğasından değil, aldığı eğitimden de miras almıştı. Müziğin insan ruhuyla kurduğu derin bağı sezgisel bir ustalıkla kavrayan Macleod, yalnızca bir anlatıcı değil, aynı zamanda dinleyicisini müziğin içine çeken bir rehberdi. Programın 70. yılı vesilesiyle *The Guardian* gazetesine verdiği demeçte, geçmişe ve müziğin dokunduğu mekânlara duyduğu tutkuyu şu sözlerle dile getiriyordu: "Benim için *Composer of the Week* âdeta bir pasaport oldu; her hafta karşıma çıkan büyüleyici hikâyeleri anlatmak için çok özel mekânlara girmemi sağladı. Venedik'te, San Marco Bazilikası'nın tozlu koro balkonunda durmak -ve burada bahsettiğim toz sıradan bir toz değil, asırlık bir toz- gerçekten olağanüstü bir deneyimdi. O an düşündüm: Acaba Monteverdi'nin soluduğu havadaki toz zerrelerinden birini de ben mi soludum? İşte tam burada, en sevdiğim eserlerden bazılarının icralarını yönetmişti. Venedik Devlet Arşivleri'nde ondan yeni keşfedilmiş bir mektubu elime alma şansını da yakaladım. İşte benim kütüphane anlayışım budur: Şehrin kalbinde, üç muhteşem avluyu çevreleyen 14 kilometrelik raflar…". Onun bu heyecanını çok iyi anlayabiliyordum. Geçmişle, müziğin ve mekânların belleğiyle böylesine iç içe olmak, dokunulmaz sandığımız zamana parmak uçlarıyla dokunabilmek -bu his, yalnızca bir tarihçiye ya da bir müziksevere değil, geçmişin seslerini hâlâ duyan herkese tanıdık gelirdi.

Saygun, 1947'de Paris'te 'Le Guide du Concert' kapağında, (Emre Aracı koleksiyonu)

24-28 Şubat 2025 tarihleri arasında gerçekleşen yayının stüdyo kayıt aşamasına gelinceye dek yapılan hazırlıkları aylar öncesinden başlamıştı. Yapımcı Luke Whitlock, büyük bir titizlikle beş bölüme yayılacak soruları hazırlıyor ve belirli aralıklarla bana iletiyordu. Böylece, *Composer of the Week*'in mutfağını da yakından görme fırsatını buluyordum. Cemal Reşit Rey, Ulvi Cemal Erkin, Hasan Ferit Alnar, Ahmed Adnan Saygun ve Necil Kâzım Akses'in öyküleri, yalnızca bireysel müzikal serüvenleriyle değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşuyla şekillenen yeni bir kültürel kimliğin inşasıyla iç içeydi. Programın beş bölümüne dağılan anlatı, bestecilerin Avrupa'daki eğitimlerinden Türkiye'ye dönüşlerine, Batı dünyasıyla kurdukları bağlardan geride bıraktıkları eserlerin mirasına kadar geniş bir çerçevede, kayıt örnekleriyle, ele alınıyordu. Her biri, kendi üslubuyla modern Türkiye'nin müzikal kimliğini oluşturmuş, gelenek ile yenilik arasında köprüler kurmuştu. Bu bölümler yalnızca bir besteci biyografisi sunmaktan öte, Türk müziğinin Batı ile kurduğu diyaloğu, sanatın dönüşümünü ve modernleşme sürecinin müzik üzerindeki etkilerini de gözler önüne seriyordu. Saygun'un 1946'da Londra'yı ziyareti ve İngiliz besteci Michael Tippett ile tanışması da sohbetimizdeki konular arasındaydı. Saygun o seyahatinde Londra'dan sonra Paris'e geçmiş ve 29 Mart 1947'de, Paris'teki Radyoevi'nde *Yunus Emre Oratoryosu*'nu yönetirken, o sırada Cornwall'da bulunan Tippett, konseri radyodan dinlemeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştı. Bu olayı aktardığı kendi mektubunu yıllar sonra Tippett'a gösterdiğim zaman hiçbir şey anımsamamıştı. 1947'de Saygun'un *Composer of the Week*'e konuk olacağı düşüncesi aklının ucundan dahi geçemezdi. Bunun gerçekleşmesi için tam 78 yılın geçmesi gerekiyordu. İşte yaratıcılığın ve onu duyurmadaki en büyük araçlardan biri olan radyonun kudreti ve mucizesi, Churchill'in de bildiği gibi, tam olarak buydu…

Donald Macleod, Mine Doğantan-Dack ve Emre Aracı (Fotoğraf © Luke Whitlock)

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.